

بیمه تکافل

لزوم بیمه صحتی

با وجود افزایش در سطح پوشش خدمات صحتی بخش عامه، خانواده‌ها به استفاده از خدمات صحتی بخش خصوصی در داخل و خارج کشور ادامه می‌دهند. افغانستان بلندترین سطح پرداخت مصارف صحتی توسط خانواده‌ها را دارد. دریافت‌ها نشان می‌دهد که بیشتر از هفتادوپنج فیصد کل مصارف خدمات صحتی در افغانستان توسط خانواده‌ها پرداخت می‌گردد. این هزینه‌ها بطور مستقیم از جیب خانواده‌ها در هنگام استفاده از خدمات صحتی به مصرف می‌رسد. چنین مصارف بلند خدمات صحتی موجب می‌گردد تا خانواده‌ها دارایی‌های خویش را که اکثراً منبع عایداتی‌شان می‌باشد، بفروش برسانند. تجارب جهانی نشان داده است که به هر اندازه که فیصدی اشتراک در برنامه پیش پرداخت بیشتر باشد به همان اندازه فیصدی خانواده‌هایی که به مصارف صحتی فاجعه‌بار مواجه می‌گردند، کمتر خواهد بود. شامل ساختن مردم در یک برنامه بیمه صحتی موجب بلند رفتن سطح استفاده خانواده‌ها از خدمات صحتی و کاهش مصارف گزاف و فاجعه‌بار برای خانواده‌های فقیر می‌شود.

تکافل چیست

تکافل در معنای عمومی خود بیان‌کننده حمایت و پشتیبانی اعضای جامعه از یکدیگر است، بدین معنا که هرکس خود را در مقابل سایرین مکلف بداند. این احساس عمیق وجدانی از اصل عقیده اسلامی سرچشمه می‌گیرد، تا اینکه فرد در تحت کفالت جامعه، و جامعه نیز با احساس مسئولیت در برابر فرد زندگی کند. در اینحالت افراد جامعه همدیگر را سرپرستی و ضمانت نموده، و در آنچه که در اختیار دارند به همدیگر کمک و مساعدت مینمایند؛ حاکم باشد، یا رعیت. بگونه‌ای که همه با اتفاق نظر دارای یک تصمیم باشند، چه تصمیم ایجابی، مانند سرپرستی نمودن یتیمان، و کمک به فقیران و یا تصمیم سلبی باشد، مانند تحریم احتکار و جلوگیری از غش و خیانت.

خداوند ج در قرآن کریم می‌فرماید: **وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ** (۲/۵) همدیگر را در راه نیکی و پرهیزگاری یاری و پشتیبانی کنید، و همدیگر را در راه دشمنی و ستمکاری، یاری و پشتیبانی نکنید. و رسول کریم ص در احادیث نیز تأکید نموده است، از جمله: «المؤمن لمؤمن كالبنیان یشد بعضه بعضاً» (بخاری و مسلم) شخص مؤمن نسبت به دیگر مؤمنان همانند ساختمانی است که (اجزاء آن) همدیگر را محکم و استوار نگه می‌دارند. باز می‌فرماید: «لا یؤمن احدکم حتی یحب لأخیه ما یحب لنفسه» (بخاری) هیچ یک از شما مؤمن (کامل) نیست مگر آنچه را که برای خود دوست می‌دارد برای برادر (مسلمان) خود نیز دوست بدارد.

تکافل، نوعی بیمه برای جبران خسارتهای ناشی از حوادث و تکمیل نظام بانکی بدون سود است. به عبارت دیگر بیمه بدون عوامل غیر شرعی را تکافل می‌گویند. واژه تکافل از قرآن و سنت (از واژه عربی کفالت) گرفته شده که به معنای ضمانت مشترک و هدف آن مشارکت و یاری دو جانبه میان اعضای گروه مشخصی است. در عمل، تکافل به عنوان روشی مبتنی بر ضمانت مشترک اعضای یک گروه در برابر ضرر و زیان‌های احتمالی وارد بر هر یک از آنها مطرح می‌شود.

امروز «تکافل» به عنوان یکی از موضوعاتی است که در پوشش خطرات و بیمه، مورد توجه اندیشمندان اقتصاد اسلامی و نیز فعالان بازارهای مالی - به خصوص بازار محصولات بیمه‌ای - در کشورهای مختلف جهان است. صنعت تکافل با سرعت بالایی در حال رشد و گسترش است؛ تا جایی که علاوه بر کشورهای اسلامی، کشورهای دیگری از جمله کشورهای اروپایی و آمریکایی نیز شاهد تأسیس شرکت‌های متعدد عرضه‌کننده محصولات تکافل هستند. به همین سبب بررسی نظری و کاربردی این الگو در سال‌های اخیر اهمیت زیادی یافته است. از مهم‌ترین ویژگی‌های الگوی تکافل، تطابق آن با هر دو دیدگاه فقهی شیعه و سنی است.

علت ایجاد بیمه اسلامی (تکافل)

مخالفتان بیمه مرسوم، توضیح داده‌اند که اینگونه قرارداد، مشتمل بر چند غرر است، از جمله مطمئن نبودن از نتیجه و مطمئن نبودن از دوره قرارداد. آنها همچنین به قمار بودن بیمه توجه داده‌اند، چرا که در صورت بروز خطر بیمه‌کننده

زیان می‌کند و اگر خطر پیش نیاید بیمه‌شونده حق بیمه‌ای را که پرداخت کرده از دست می‌دهد. بیمه تجاری شبیه قمار است و شرکتهای بیمه به نوعی شرط بندی می‌کنند. یکی دیگر از ایرادات بیمه این است که شرکتهای بیمه مرسوم عملیاتی دارند که با سود همراه است، از جمله: استفاده از نرخ مفاد برای محاسبه «نرخهای حق بیمه» و سرمایه‌گذاری وجوه جمع‌آوری شده در فعالیتهای مالی که با بهره همراه است.

تکافل با بیمه مرسوم (بیمه‌های تجاری متداول) از نظر جبران زیانهای مالی مشابهت دارد، ولی چون تعدادی از محققان اسلامی بیمه مرسوم را با شریعت ناسازگار و آن را دارای عناصر غَرَر (بی‌اطمینانی و جهل) و مَیْسِر (قمار) و ربا می‌دانند، تکافل را به جای آن معرفی نموده‌اند که علاوه بر آن که کارکرد بیمه‌های مرسوم را دارد، از آن سه عیب به دور است و نهاد مالی اخلاقی به شمار می‌آید. در ۱۳۵۱ ش/ ۱۹۷۲ شورای فتوای ملی مالزی اعلام کرد که بیمه از نظر موازین فقهی باطل است، به همین دلیل، هیئتی تشکیل شد تا در مورد چگونگی ایجاد بیمه اسلامی (تکافل) مطالعه و تحقیق کند.

تکافل مبتنی بر اصل قرآنی تعاون و به معنای «کمک متقابل میانگروهی» است و هر عضوی در حمایت از نیازمندان داخل گروه سهم دارد. این نوع بیمه شبیه «بیمه تعاونی» است.

مفهوم تکافل در زمان پیامبر اکرم نیز وجود داشته است. مسلمانان صدر اسلام در نظام عاقله مشارکت داشتند. هدف از این مشارکت کمک به اشخاصی بود که می‌بایست دیه (خونبها) می‌پرداختند. طبق رسم عربهای جاهلی، قاتل یا قبیله یا خانواده او مجبور بودند به خانواده مقتول دیه بپردازند تا زیان آن‌ها جبران شود. این رسم جایگزین خون‌خواهی یا انتقامجویی شده بود. بعد از ظهور اسلام، نظام دیه، به سبب منافع آن، تأیید و حفظ شد. با ورود پیامبر اکرم به مدینه، میان مهاجران و انصار نظام عاقله شکل گرفت. از طریق این پیمان تمام مسلمانان مدینه، بدون توجه به قبیله‌شان، عضو یک جامعه شدند و صندوقی به نام «گنز» ایجاد شد که اعضا سالانه در آن مبلغی می‌ریختند. این وجوه به عضوی که برای پرداخت دیه مشکل داشت، کمک می‌کرد.

در اجلاس بین‌المللی اقتصاد اسلامی در مکه (۱۳۵۵ ش/ ۱۹۷۶)، بر «حمایت متقابل»، به عنوان شکل پذیرفتنی بیمه، و تحریم بیمه مرسوم، تأکید شد و بیمه تکافل، به عنوان بیمه‌ای که در اسلام پذیرفتنی است، مطرح گردید.

دلایل پذیرش بیمه تعاونی:

- در قرآن کریم به مؤمنان امر شده که در کارهای نیک یاور یکدیگر باشند.
- بیمه‌شوندگان فعالانه برای مصلحت همگانی همکاری می‌کنند.
- هر بیمه‌شونده برای کمک به نیازمندان، حق بیمه می‌پردازد.
- بیمه تکافل بر اساس قرارداد هبه صورت می‌گیرد که در آن توزیع خسارت و مسئولیت بر اساس «نظام صندوق مشترک» است.
- هدف از تکافل کسب سود به هزینه افراد دیگر نیست.
- تا آن‌جا که به تعیین حق بیمه مربوط می‌شود، عدم اطمینان کاهش می‌یابد. تطابق بیمه تکافل با احکام شریعت اسلام و تقسیم مفاد حاصله از فعالیتهای بیمه از مهمترین مزیت‌های این بیمه است که دلیل عمده پذیرش آنرا در جامعه اسلامی تشکیل می‌دهد.

ویژگی‌های تکافل در مقایسه با بیمه‌های تجاری رایج

صنعت تکافل یا بیمه اسلامی ویژگی‌هایی دارد که این صنعت را از صنعت بیمه‌های تجاری رایج متمایز می‌کند. بیمه‌های تجاری رایج و تکافل از نظر ماهیت کسب‌وکار، ماهیت قرارداد، منابع قوانین و مقررات و مبتنی بودن بر اصل تعاون با یکدیگر تفاوت دارند.

عملیات تکافل در مقایسه با عملیات بیمه‌های تجاری رایج از شفافیت مالی برخوردار بوده و هم‌چنین برخلاف بیمه‌های رایج، تکافل شونده‌گان در مازاد تعرفه بیمه و مفاد سرمایه‌گذاری تکافل نیز سهم هستند.

در ماهیت کسب و کار بیمه‌های رایج مبتنی بر انگیزه‌ی کسب سود هستند و به سهامداران و مالکان این شرکت‌ها کمک می‌کند تا بازده خود را به حداکثر برساند، اما تکافل مبتنی بر انگیزه‌ی حمایت و تامین رفاه اجتماعی تکافل‌شونده و خانواده اوست.

در ماهیت قرارداد نیز بیمه‌های تجارتي رایج مشتریان همان خریداران بیمه‌نامه‌ها هستند که به شرکت بیمه برای پوشش مخاطره‌های احتمالی خود خانواده و غیره حق بیمه پرداخت می‌کند. در حقیقت یک قرارداد بیع است که بیمه‌گر در برابر پوشش خطر بیمه‌گزار از او پول دریافت می‌کند، اما تکافل یک قرارداد میان تمام تکافل‌شوندگان برای تقسیم مخاطرات خود است.

قوانین و مقررات بیمه‌های رایج در نتیجه تجربه‌های تجارتي و تفکرهای بشری است. مقررات تکافل مبتنی بر اصول اسلامی «قرآن و سنت»، نظرات و فتوای شرعی علما و کمیته‌های فقهی موجود در این شرکت‌هاست. مراجع قانونی می‌توانند مواردی را از شرکت‌های بیمه رایج گرفته و به تعدیل و اصلاح آنها برای سیستم تکافل به کار گیرند.

استوار بودن بر اصل تعاون از دیگر مزیت‌های تکافل است که اعضاء همزمان بیمه‌شونده و بیمه‌گر هستند، یعنی در تمام خسارت‌ها شریک می‌شوند و در انتقال مخاطره نیز مشارکت دارند.

در مجموع بیمه‌های تکافل با همان اهداف شرکت بیمه تشکیل شده که هدف اصلی آن پوشش خسارت‌های احتمالی در زندگی برای رسیدن به این هدف از عقود معین مانند مضاربه، هبه، قرض و وکالت بهره برده شده است. بنابراین گرچه کلیت تکافل با توجه به اهداف خاصی که دارد در چارچوب یکی از عقود معین به تنهایی قرار نمی‌گیرد ولی برای رسیدن به اهداف تامین از مجموعه‌ای از این عقود بهره‌برداری شده است. به نظر می‌رسد تکافل علاوه بر این که اهداف شرکت‌های بیمه را تامین می‌کند، با توجه به بهره‌مندی تکافل‌شوندگان در مازاد حاصله، با مبانی اسلام و عدالت سازگارتر است.

شرایط و امتیازات تکافل

- همانطور که گفته شد تکافل مبتنی بر مضاربه است؛ بیمه‌شونده حق بیمه را به بیمه‌کننده (شرکت بیمه تکافل) می‌پردازد و مفاد حاصله با توافق میان دوطرف تقسیم می‌شود.
- در بیمه عمر اگر بیمه‌شونده قبل از سررسیدن دوره قرارداد بمیرد، افراد ذینفع می‌توانند کل حق بیمه‌های پرداخت شده و سودهای حاصل از حق بیمه‌های پرداخت شده را بگیرند. اما اگر بیمه‌شونده بیش از دوره قرارداد به حیات خود ادامه دهد، می‌تواند از شرکت بیمه، کل حق بیمه‌های پرداخت شده و همچنین سودهای حاصل از آن را مطالبه کند.
- در مورد بیمه عمومی، بیمه‌کننده و بیمه‌شونده باید درک کنند که پرداخت حق بیمه به عنوان «تبرع» است و در صورتی که هیچ زیانی، در موضوع مورد توافق حاصل نشود، بیمه‌شونده به لحاظ حقوقی نمی‌تواند حق بیمه را پس بگیرد، اما در صورت بروز خسارت، بیمه‌کننده ملزم به جبران خسارت بیمه‌شونده است.
- تکافل مبتنی بر اصل اساسی همکاری متقابل و تشریک مساعی است.
- در تکافل، طرفین امضای قرارداد باید صلاحیت حقوقی شرایط عقد قرارداد شرعی را داشته باشند.
- در تکافل باید منفعت قابل بیمه‌شدن موجود باشد و موارد ممنوع در اسلام را نمی‌توان بیمه کرد.

چگونگی فعالیت شرکت بیمه تکافل

بیمه اسلامی بر پایه اصول همکاری همگانی (تعاون) و بخشش (تبرع) است که خطرپذیری بین گروهی از شرکت‌کنندگان به صورت داوطلبانه تقسیم می‌شود. اینها اساس بیمه اسلامی هستند که عناصر ضمانت همگانی و حمایت جمعی را پذیرفته و مسوولیت را تقسیم کرده‌اند. تبرع به معنای بخشش و هدیه دادن است. بیمه‌شوندگان در بیمه اسلامی موافقت می‌کنند مقداری از اموال خود را به صورت خیریه به یک سازمان اسلامی بدهند تا هر وقت که برای هر کدام از اعضای این گروه اتفاقی افتاد بتوانند ضرر و زیان آنها را جبران کنند. طبق قوانین بیمه اسلامی هر کدام از اعضا مقداری از سرمایه اصلی خود را به عنوان تبرع و اهدا می‌کنند. این سرمایه‌های اهدایی از تمام اعضا (بیمه‌شوندگان) به صورت یک سرمایه مشترک به نام

«تنخواه تبرع» یا «سرمایه خطر» جمع می‌شود تا در زمان وقوع حادثه به عنوان وجه جبران خسارت به اشخاص خسارت‌دیده پرداخت شود.

در تکافل عمومی، بیمه‌شوندگان حق بیمه را به عنوان تبرع می‌پردازند و با عامل تکافل درباره میزان سهم پرداختی توافق می‌کنند و عامل تکافل به جبران خسارت در دوره توافق شده می‌پردازد. برای این که بیمه‌شونده در مفاد سهمیم باشد، بیمه‌کننده حق بیمه پرداخت شده را سهم محسوب می‌کند، بدین ترتیب بیمه‌شونده در مفاد هم سهمیم است و حق بیمه را نیز می‌تواند مسترد نماید.

اعضای این گروه در صورتی که برای فردی مشکل و یا حادثه‌ای رخ دهد، بر ضمانت و وثیقه مشترک اتفاق نظر داشته و مجموع منابع جمع شده را برای جبران خسارت به فرد ضرر دیده می‌پردازد. تمامی اعضای گروه تلاش می‌کنند تا فرد نیازمند را حمایت کنند. در این وضعیت خطر ناشی از سرمایه‌گذاری وجوه تنها متوجه شرکت تکافل نبوده و خلاف بیمه‌های تجاری معمول، همه اعضا به اندازه سهم خود از سود و زیان فعالیت‌ها متاثر خواهند شد. هم‌چنین در پایان سال مالی اگر مازادی ناشی از فعالیت‌های تکافلی باقی مانده باشد، در میان اعضا تقسیم می‌شود.

مدافعان تکافل (بیمه تعاونی) تأکید می‌کنند که نباید از بیمه برای استثمار و سودجویی استفاده شود و بیمه بر اساس اصول بیمه تعاونی اسلامی مجاز است. تکافل بر پایه قرارداد مضاربه نیز عمل می‌کند. شرکتهای بیمه اسلامی نیز، به نوعی، شرکت‌های سهامی با مسئولیت محدودند.

نخستین قانون تکافل

نخستین قانون تکافل در ۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴ در مالزی به تصویب رسید. کشور مالزی توسعه‌یافته‌ترین بازار تکافل با چارچوب مقرراتی پیشرفته است که باعث رشد آن شده و به عنوان قطب فعالیت‌های اقتصادی در مالیه اسلامی عمل می‌کند.

شرکتهای تکافل در جهان اسلام

نخستین شرکت تکافل در سودان، در ۱۳۵۷ ش / ۱۹۷۸ و سپس در همان سال در عربستان سعودی تأسیس شد. اکنون ۶۳ شرکت تکافل و ۸ شرکت تکافل اتکالی در جهان اسلام فعالیت می‌کنند: ۳۱ شرکت تکافل در کشورهای عربی، ۱۶ شرکت تکافل در کشورهای مسلمان غیرعرب و ۱۶ شرکت تکافل در کشورهای غیرمسلمانی مثل استرالیا که جمعیت مسلمان نیز دارند.

پیشنهادها:

- تدویر برنامه‌های آموزشی تکافل.
- تشکیل مجالس مباحثه بین ادارات ذیربط (دولتی و غیردولتی).
- تشکیل کارگروه‌های تخصصی جهت تسوید قوانین و مقررات مرتبط.
- ایجاد مشوق‌های قانونی مانند معافیت‌های مالیاتی برای شرکت‌های تکافلی.
- اطلاع‌رسانی عمومی از طریق شبکه‌های اجتماعی و تولید برنامه‌های رسانه‌ای جهت تنویر افکار عمومی.